EMMA TĂMÂIANU-MORITA

DESPRE SITUAŢIA PREZENTĂ ŞI VIITORUL INTEGRALISMULUI ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ*

1. ÎN LOC DE INTRODUCERE

Într-o intervenţie din 2003 propusă remarcabilei reviste „Contrafort" de la Chişinău (Tămâianu-Morita 2003), ne-am declarat convingerea că pentru a judeca **validitatea** *Proiectului Lingvisticii Integrale* nu are nici o importanţă *în ce măsură* şi *pe câte meridiane geografic-culturale* a fost receptată / acceptată / asumată *Opera* lui Eugeniu Coşeriu. Continuăm să credem că într-o asemenea dezbatere nu-şi află loc argumentul cantităţii sau al consensului, atâta vreme cât nu ne înscriem printre adepţii teoriei conform căreia adevărul ştiinţific s-ar stabili prin *votul majorităţii*.

La fel, nu credem că, din unghi obiectiv, spaţiul lingvisticii româneşti ar deţine vreo poziţie privilegiată ca teren fertil pentru înrădăcinarea şi creşterea integralismului. S-ar putea, dimpotrivă, ca realitatea trecută şi prezentă să sugereze mai degrabă contrariul. Din unghi subiectiv, ne preocupă însă *predilect* România, nu doar în sensul unei panorame retrospective, ci mai ales într-un orizont constructiv.

Pledăm, ca prim pas pe un drum cu amplă deschidere, pentru o evaluare de ansamblu *realistă* privind gradul de cunoaştere a lingvisticii integrale şi influenţa ei atestabilă în perimetrul lingvisticii româneşti de ieri şi de azi: o evaluare lipsită de festivism şi detaşată de efectul copleşitor al personalităţii *omului* Coşeriu.

2. HARTA GENERALĂ A DEMERSULUI

2.1. O primă delimitare a domeniului faptic care ne interesează poate fi operată pe baza inventarelor bibliografice generale (de pildă, dintre cele mai recente, Kabatek/Murguía 1997:271-311, Coseriu 2001:457-484[1], Ardeleanu & Moldoveanu 2003:23-58[2]) sau particularizate – cum ar fi relevanta *Bibliografie*

* Lucrarea de faţă dezvoltă o comunicare prezentată la cel de-al 6-lea Colocviu al Balcanoromaniştilor din Germania (Balkanromanistenverband), desfăşurat la Institutul Cultural Român din Berlin (6-7 mai 2005) şi având tema generală *Die Zukunft der Rumänistik im deutschsprachigen Raum*.

[1] Cuprinde publicaţiile până în anul 2000 inclusiv.

[2] Cuprinde publicaţiile până în anul 2001 inclusiv.

DACOROMANIA, serie nouă, IX – X, 2004 – 2005, Cluj-Napoca, p. 61-73

coşeriană din perspectivă românească alcătuită de Constantin Dominte, în *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică* (Coseriu 1994b:157-168)[3].

Într-o serie de lucrări anterioare (Tămâianu 2000, Tămâianu-Morita 2001b, 2002, 2002-2003) am încercat să schiţăm coordonatele unui tablou de ansamblu privind diseminarea şi productivitatea teoriei integraliste a limbajului în spaţiul nipon[4]. Prin analogie, cu modificările de rigoare, distingem **două domenii** care alcătuiesc **relaţia dintre lingvistica integrală şi lingvistica românească**: *lingvistica integrală şi* ***lingvistica limbii*** *române*, respectiv *lingvistica integrală şi* ***lingvistica din*** *România*. Vedem coordonatele ce vor fi desfăşurate mai jos în mod simultan:

(i) drept schiţă orientativă pentru a evalua comprehensiv ceea ce s-a realizat până în prezent în spaţiul lingvistic-cultural românesc şi

(ii) drept plan de acţiune pentru anii imediat următori, cu precizarea că fiecare arie rămâne deschisă detalierii şi diversificării.

Consideraţiile de faţă se rezumă la opera lui Eugeniu Coşeriu, dar suntem pe deplin conştienţi că un demers cu aspiraţii spre completitudine nu poate să nu ţină seama şi de contribuţiile discipolilor săi direcţi şi indirecţi.

DOMENIUL I
Lingvistica integrală şi lingvistica *limbii* române (prezenţa limbii române ca obiect al descrierii şi explicaţiei lingvistice în cadrul studiilor coşeriene)

După extensiunea obiectului şi finalitatea cercetării, contribuţiile coşeriene care vizează în mod direct limba română pot fi înscrise în următoarele tipuri principale de demers:

(1) Sugestii de elaborare explicativă şi interpretare a unor fapte lingvistice din perimetrul românei, în cadrul abordării planului istoric al limbajului (din unghiul varietăţii limbii ori din unghiul gramaticii funcţionale şi al descrierii tipologice a limbii în cadrul tipologiei „realiste”).

(2) Complementar, valorizarea unor fapte de structurare idiomatică şi a unor tradiţii textuale româneşti din unghiul constituirii aparatului conceptual integralist (de ex., studiul timpuriu despre „limba lui Ion Barbu”, Coseriu 1948).

(3) Contribuţii la istoria cunoaşterii limbii române în lingvistica occidentală (de ex., studiile reunite în Coseriu 1980, volum tradus în 1994, sau Coseriu 2001/2003).

---

[3] Aceasta cuprinde secţiunile: *Traduceri în română*, *Reflexe româneşti (recenzii, scrieri exegetice, bibliografie românească privind biografia, activitatea ştiinţifică şi literară a lui E. Coseriu, interviuri în presa românească)*, *Scrieri şi prelegeri publicate în România şi Republica Moldova*, *Lucrări consacrate limbii române publicate în străinătate*. Mai restrânsă şi nu la fel de judicios organizată este secţiunea „Limba română” din *Bibliografia selectivă* alcătuită de Doina Constantinescu şi inclusă la finalul volumului de prelegeri Coşeriu 2004 (p. 167-171).

[4] O investigaţie în profunzime asupra receptării integralismului în alte spaţii culturale (ex-sovietic, spaniol) o constituie studiile Eugeniei Bojoga, începând cu teza sa de doctorat (1999) şi continuând până în prezent cu numeroase alte contribuţii, cum ar fi Bojoga 2001, 2002, 2003.

(4) Luări de poziție științifice în problema aşa-zisei „limbi moldoveneşti" – temă relevantă şi din perspectiva celui de-al cincilea principiu al lingvisticii ca ştiință a culturii, anume principiul „răspunderii sau utilității publice" (Coşeriu 1992).

DOMENIUL II
Lingvistica integrală şi lingvistica *din România* (afirmarea integralismului ca orientare distinctă în România, influențe ale integralismului asupra lingvisticii româneşti în calitate de domeniu disciplinar)

(1) Diseminarea operei coşeriene în spațiul limbii române, prin traduceri. În subsidiar, atestarea unui contact introductiv cu opera coşeriană, prin publicarea şi circulația textelor unor cursuri şi conferințe ținute de E. Coşeriu în România şi Republica Moldova.

(2) Exegeze, comentarii, interpretări ale operei coşeriene de către lingvişti români.

(3) Prezența viziunii integraliste asupra limbajului în cercetările proprii ale unor lingvişti români:

(3a) adoptare segmentală a unor teze şi concepte doar în anumite subdomenii investigate, în scop predominant descriptiv, fără asumarea fundamentelor şi a teoriei în ansamblu;

(3b) adoptare parțială a unor teze şi concepte privind doar unul sau altul dintre planurile limbajului, în încercarea de a le „corela" (combina / plasa în complementaritate) cu, respectiv *a le subordona* unui cadru teoretic specific altor orientări lingvistice contemporane;

(**3c)** asumarea viziunii integraliste asupra limbajului şi ştiințelor culturii şi desfăşurarea cercetărilor proprii în interiorul acesteia, eventual cu indicarea unor punți spre redefinirea şi recuperarea anumitor cercetări de orientare diferită.

***Temă liminară în cadrul Domeniului II*:** prezentări ale personalității savantului, prin interviuri, evocări, mărturii etc.

2.2. Câteva aspecte se impun subliniate pe marginea schemei propuse.

(a) Fiecare arie delimitată aici reclamă o investigație minuțioasă, efectuată însă fără a pierde din vedere locul său în ansamblu, i.e. fără a absolutiza una sau alta dintre teme, drept unic relevantă ori dominantă ca importanță. Enumerarea lor în linearitate reflectă convingerea noastră că fiecare coordonată este *egal pertinentă* pentru construirea unei imagini globale nedistorsionate.

(b) Fără îndoială, temele vor face obiectul unor discipline diferite, astfel încât este posibilă reorganizarea lor şi din acest unghi: *cercetarea competenței idiomatice*, la palierul epistemic de *descriere a unei limbi* (I.1., I.4.) ori la palierul *lingvisticii generale* (I.2.); *istoria lingvisticii* (I.3., II.2., parțial II.3.)[5]. O asemenea

[5] *Tema liminară* ține nu de istoria lingvisticii în accepție proprie, ci de investigarea biografiei intelectuale a *omului* Coşeriu.

reorganizare reflectă, însă, alte finalităţi decât aceea de a contura tabloul general al impactului operei coşeriene asupra lingvisticii româneşti.

(c) Domeniul II, cel care configurează pătrunderea şi diseminarea operei coşeriene în România, va implica, fără îndoială, disocierea a două perioade net diferite, atât cantitativ, cât şi calitativ: **înainte** şi **după 1989**. Dacă este adevărat, ca observaţie generală, că înainte de 1989 avem de-a face cu o receptare parţializantă şi adesea grevată de ideologie, nu este mai puţin adevărat că au existat şi notabile excepţii[6]. Pe de altă parte, în perioada de după 1989 suntem martorii unei pătrunderi mult mai ample şi, cu intermitenţe, chiar a câte unui „boom coşerian", sub influenţa *întoarcerii acasă* a omului Coşeriu. Nici anii postrevoluţionari nu sunt însă feriţi de intervenţii tendenţioase, vădit subordonate unor scopuri ideologice, iar valorizările integralismului pe o dimensiune de adâncime sunt, uneori, nefericit contrabalansate de preluări fragmentare, neinspirate, superficiale. O cercetare a acestui domeniu va trebui să procedeze cu prudenţă şi discernământ, judecând nuanţat şi contextualizat fiecare instanţă de receptare.

3. SITUAŢIA ACTUALĂ ÎN ROMÂNIA: PROBLEME SPECIFICE

Fiecare dintre domeniile şi subdomeniile schiţate sub **2.1.** cunoaşte deja concretizări în contribuţii româneşti semnificative. Ele constituie piese individuale dintr-un uriaş puzzle multidimensional care abia începe să se contureze. Reuşitele vorbesc de la sine şi nu au nevoie de meta- ori supraexegeze pentru a se situa la locul lor de drept în tabloul general aflat azi în construcţie. Absolut necesar ni se pare, în schimb, a pune în evidenţă explicit şi fără echivoc problemele / dificultăţile „locale" cu efect dezagregant asupra edificiului integralist românesc. Iată câteva, care ni s-au înfăţişat cu maximă acuitate, în ceea ce considerăm a fi o ordine ascendentă a gravităţii lor.

(1) ***Inaccesibilitatea fizică a surselor***

Bibliotecile instituţionale din România nu deţin nici măcar bibliografia coşeriană completă – cu atât mai puţin lucrări ale discipolilor şi exegeţilor, adică tocmai ceea ce validează integralismul în calitate de *orientare* în lingvistica prezentului şi a viitorului. Cercetătorul interesat de integralism nu are altă soluţie decât să apeleze la colecţii personale de publicaţii, în măsura în care, prin circumstanţe favorizante, are şansa accesului la ele.

(2) ***Lipsa de comunicare între colectivele şi persoanele care lucrează în interiorul viziunii integraliste***

Este un adevăr incomod acela că după 1989 întâlnirile ştiinţifice şi legăturile directe dintre cercetători s-au redus drastic, fiecare centru universitar funcţionând

[6] Pentru a menţiona doar două, ale cercetătorilor clujeni: Borcilă 1988, Codoban 1988.

în relativă izolare. Faptul este mai pronunțat tocmai la generațiile mai tinere – cele de 30, 40 de ani – care au intrat în domeniu după 1989. Dacă adăugăm la aceasta şi apariția, cu uriaşă întârziere, a revistelor de specialitate vom înțelege de ce şi eforturile individuale pe tărâmul integralismului poartă povara unui efect de risipire, de absență a coagulării autentice sub forma unei *orientări*.

(3) ***Informare deficitară cauzată de necunoaşterea limbilor originalelor. În paralel, întreținerea unei imagini parțializante şi/sau distorsionate, datorată numărului redus al traducerilor sau datorită calității discutabile a unora dintre ele***

La modul ideal, asumarea integralismului drept cadru conceptual pentru cercetările proprii reclamă capacitatea de a citi în germană, spaniolă, franceză şi italiană. Dincolo de aceasta, fireşte, cel interesat ar trebui să aibă la dispoziție şi un corpus unitar de versiuni traduse în română – şi avem aici în vedere în primul rând studenții şi cercetătorii care se înscriu în alte viziuni teoretice, dar doresc să se informeze cu privire la alternativa reprezentată de integralism. Din perspectiva *acestui* tip de cititor, am afirma că mai dăunător decât inexistența traducerilor este tocmai faptul că se traduce sporadic, nesistematic, de multe ori eronat, fără unitate terminologică şi conceptuală. O scurtă ilustrare în acest sens este cuprinsă în secțiunea **4.** a prezentei analize.

(4) ***Lipsa imaginii de ansamblu asupra doctrinei integraliste, reflectată (şi) în lipsa unui sistem unitar de referințe***

După cum bine se ştie, *Opera* coşeriană este, din punct de vedere editorial şi bibliografic, extrem de complexă – chiar complicată. Numeroase lucrări publicate inițial în reviste sau *proceedings* ale unor congrese au fost reunite ulterior în volume de autor fie în original, fie în traduceri – acestea din urmă realizate sau nu de către Coşeriu însuşi, verificate sau nu de către Coşeriu însuşi. Cele mai frecvente erori pe le observăm în publicații din România sunt:

(i) citarea nu cu anul originalului, ci doar cu anul unei republicări / traduceri, adesea mult mai târzii, fapt ce echivalează cu o falsificare a cronologiei ideilor lingvistice;

(ii) în cazul unor studii reunite în volumele clasice (ex. Coseriu 1977, 1978), trimiterea doar la numărul de pagină, ca şi cum ar fi vorba despre un singur text compact, trecând cu vederea autonomia fiecărui studiu.

În aceeaşi ordine de idei, vom nota că unele traduceri publicate în România nici măcar nu indică datele de apariție exacte ale originalului, astfel încât cititorul neavizat poate fi uşor indus în eroare.

Susținem că realizarea unei **bibliografii coşeriene critice complete,** *care să nu reflecte o cronologie simplă*, ci să propună **un sistem structurat de referințe** pentru fiecare lucrare constituie **o prioritate absolută** pentru perpetuarea integralismului ca doctrină teoretică. Ar fi de dorit ca respectiva bibliografie să fie permanent actualizată, odată cu publicarea postumă a unora dintre manuscrise, şi

disponibilă liber, de exemplu prin internet. Un început în acest sens îl reprezintă lista accesibilă pe site-ul construit de Johannes Kabatek[7], ea oferind posibilitatea unei orientări preliminare pentru studenții și cercetătorii care nu au la îndemână bibliografiile publicate.

(5) C*onfuzia între tipurile de surse sau raportarea exclusivă la surse de nivel introductiv ori la texte adresate publicului larg*

Avem în vedere interviuri publicate în reviste românești și transcrieri ale cursurilor, prelegerilor și conferințelor susținute de Eugeniu Coșeriu în diferite centre universitare (de ex., Coșeriu 1994a, 2004). Existența acestor texte (și accesibilitatea lor) este, în sine, un fapt pozitiv, ele reușind a compensa, temporar, inexistența traducerilor. Tot ele ascund însă o perfidă capcană: chiar și prelegerile au fost concepute, în beneficiul studentului român, în regim de *scurtă introducere* în problematica integralismului, fiind desfășurate într-un cadru mai puțin formal decât – să zicem – cursurile uzuale din *curriculum*, susținute pe parcursul unor semestre întregi la Universitatea din Tübingen. Ca atare, ele nu se pot substitui studiilor redactate cu minuțiozitate de savant și apărute în reviste de specialitate ori în volume.

(6) *În investigațiile proprii ale unor lingviști români, tendința de apropiere doar ocazională și … „la ocazii” de Coșeriu*

Concentrarea maximă de luări de poziție din partea lingviștilor români se constată a fi fost prilejuită, în trecut, de ceremonii și aniversări, iar după moartea savantului – de comemorări. Mai puține sunt cercetările plasate sub semnul integralismului independent de factori circumstanțiali, întrucât, probabil, semnificația intrinsecă a *Operei* coșeriene nu a fost încă disociată de imaginea *omului* Coșeriu.

(7) *Autosuficiența*

În ciuda existenței unor exegeze românești remarcabile, care pun în lumină fără echivoc mutația epistemică profundă pe care integralismul o instituie în perimetrul științelor limbajului[8], nu ne putem reprima impresia că statutul de *alternativă teoretică globală* este recunoscut pe o scară mai largă doar în registru declarativ-festivist, fără a se reflecta în demersul cercetărilor. Cu surse la limita minimei rezistențe și interpretări lacunare, nu puțini sunt autorii convinși – fie-ne permisă o sugestivă expresie englezească – *that they've got it all figured out*. Dintre toate obstacolele enumerate aici, autosuficiența ni se pare singurul insurmontabil.

[7] www.coseriu.de sau www.kabatek.de/Projekte und Forschung/Eugenio-Coseriu-Archiv/Publikationen. Tot aici poate fi accesată o succintă prezentare a unor concepte fundamentale din lingvistica integrală (*Zentrale sprachwissenschaftliche Begriffe*).

[8] Vezi Borcilă 1988, 1991, 2001a, 2002, Codoban 1988.

4. EXEMPLIFICARE: NOTE PE MARGINEA UNEI TRADUCERI

4.1. Pentru a ilustra câteva dintre problemele menționate în secțiunea anterioară, vom aduce în discuție un caz grăitor, şi anume situația publicării în română a studiului *Principii de sintaxă funcțională* (Coşeriu 1989). El a fost tradus de noi în 1993 şi publicat în „Dacoromania”, numărul dublu 1994-1995 – număr care, din nefericire, dar simptomatic, a intrat în circulație efectiv cu mare întârziere. Regăsim acelaşi studiu, într-o traducere de Adina Tihu şi Mariana Pitar, în culegerea *Din istoria ideilor lingvistice* (Timişoara, 1996)[9]. În mare, şi aceasta este o versiune acceptabilă, însă ea cuprinde anumite soluții care vădesc nefamiliarizarea suficientă cu teoria coşeriană şi relevă tocmai dificultățile particulare pe care traducătorul trebuie să le conştientizeze în momentul apropierii de textele coşeriene. În exemplele de mai jos trimiterile se fac la numărul de paragraf din Coseriu 1989, iar sublinierile ne aparțin, marcând secvențele supuse dezbaterii.

4.1.1. O primă problemă priveşte echivalarea termenilor *semnificat* şi *designat*, din cadrul triadei conceptuale fundamentale *semnificat – designat – sens*. În traducere, termenii trebuie să rămână clar recognoscibili ca atare, în relația lor triadică. Dintre ocurențele lor în text, să examinăm următoarea instanță:

> „Din punct de vedere lexical, verbul *kuru* ***desemnează*** fără îndoială aproape acelaşi lucru ca şi verbul *venir* din franceză, dar ***nu înseamnă*** *venir* (*a veni*) propriu-zis […]” (paragraful **2.4.1.**).
>
> ORIGINALUL: „Du point de vue lexical, le verbe *kuru* ***désigne*** sans doute à peu près la même chose que fr. *venir*, mais il ***ne signifie*** pas proprement «venir» […]”.

Citind traducerea, raportul conceptual nu mai este reperabil[10], întrucât rom. *a însemna* este prea larg şi nediferențiat, similar mai degrabă engl. *to mean*. De asemenea, *a însemna* nu cunoaşte, în interiorul familiei sale lexicale, o realizare substantivală terminologic adecvată, subst. *însemnare* fiind inutilizabil pentru ‹semnificat› ori ‹semnificare›.

În al doilea rând, fără îndoială că *a desemna* este un echivalent corect pentru *désigner*, el fiind utilizat şi de către E. Coşeriu în conferințele sale[11]. Cu toate acestea, o traducere consecventă trebuie să ia în calcul şi necesitatea de a construi adjectivele corespondente. O derivare de tip agentiv precum *desemnatoare* – din „funcția desemnatoare” pentru „fonction désignative” (**3.3.1.**) – nu este cea mai fericită soluție. Din toate punctele de vedere, propunerea unei serii neologice *a designa – designat*, *designație*, *designare – designativ*, *designațional* („funcție designativă, funcție designațională”) ni se pare mult mai adecvată, prin nuanțele pe

[9] Volumul II, p. 40-104.

[10] Tendințele de interpretare au fost probate într-o dezbatere cu studenții cursului nostru de la masteratul de *Studii integraliste*, desfăşurată în 20 apr. 2005.

[11] Vezi, de exemplu, prelegerile din Coşeriu 1994a.

care le permite, în calitate de echivalare cu caracter explicit terminologic. Pentru pasajul discutat, versiunea noastră este:

> „Din punct de vedere lexical, verbul *kuru* ***designează*** fără îndoială aproape acelaşi lucru ca şi fr. *venir* (rom. *a veni*), dar ***nu semnifică*** propriu-zis «a veni» […]".

4.1.2. În exemplul următor, identificăm două erori de interpretare:

> „[…] sintaxa sau gramatica funcţională – şi vom vedea că ***termenii «sintaxă» şi «gramatică» nu se pot diferenţia*** – este paradigmatica semnificatului gramatical. Ea stabileşte structura semantico-gramaticală proprie unei limbi date sau – dat fiind că în limbă ***orice structură*** referitoare la cele două planuri semiotice, expresia şi conţinutul, ***este, din punct de vedere semantic, motivată*** – mai simplu: structura gramaticală a unei limbi" (paragraful **1.**).
>
> ORIGINALUL: „[…] la syntaxe ou grammaire fonctionnelle – nous verrons qu'***il n'y a pas lieu de distinguer «syntaxe» et «grammaire» –*** c'est *la paradigmatique du signifié grammatical*. Elle établit la structure sémato-grammaticale propre d'une langue donnée ou bien – puisque dans la langue ***toute structure*** concernant les deux plans sémiotiques, l'expression et le contenu, ***est sémantiquement motivée*** – plus simplement: la structure grammaticale d'une langue".

În primul rând, formularea „termenii «sintaxă» şi «gramatică» ***nu se pot*** diferenţia" sugerează cititorului, în mod eronat, că *în general* aceşti termeni sunt nediferenţiabili, deşi, poate, autorul ar dori să îi disocieze. Aceasta se află în evidentă contradicţie cu miza fundamentală a studiului: autorul argumentează, tocmai, că, în ciuda separării celor două subdomenii în gramaticile de alte orientări, abordarea funcţională coerentă le evidenţiază drept coextensive.

În al doilea rând, formularea „orice structură […] este, din punct de vedere semantic, motivată", *cu această punctuaţie*, sugerează, prin emfaza asupra ultimului cuvânt, că structurile sunt *motivate*, adică nu *arbitrare* – aserţiune în totală discordanţă cu *sensul* originalului şi, desigur, incorectă. Ceea ce afirmă originalul este că structurile în cauză sunt motivate (justificate, fundamentate) *semantic*, adică nu *formal* (i.e. în virtutea *conţinutului*, nu în virtutea *expresiei*). Chiar dacă, în textul scris, intonaţia emfatică ce ar clarifica interpretarea nu poate fi redată în mod direct, sintaxa frazei poate servi la transmiterea exactă a sensului. Astfel, propunerea noastră a fost:

> „[…] sintaxa ori gramatica funcţională – vom vedea că ***nu este cazul să distingem între «sintaxă» şi «gramatică»*** – reprezintă *paradigmatica semnificatului gramatical*. Ea stabileşte structura semantic-gramaticală a unei anumite limbi sau – din moment ce în limbă ***orice structură*** ce implică cele două planuri semiotice, expresia şi conţinutul, ***este motivată_semantic*** –, mai simplu spus: structura gramaticală a unei limbi".

4.1.3. Cel de-al treilea exemplu priveşte o instanţă discutabilă de 'dezambiguizare' a originalului:

„[…] gramatica funcţională trebuie să stabilească ***paradigmele semnificatului gramatical al unei limbi*** date” (paragraful **4.1.**).

ORIGINALUL: „[…] la grammaire fonctionnelle doit établir ***les paradigmes du signifié grammatical d'une langue*** donnée”.

În secvenţa „les paradigmes du signifié grammatical d'une langue donnée”, atributul „d'une langue” poate fi relaţionat fie la regentul „les paradigmes”, fie la regentul „[le] signifié”. În română, forma articolului *al* este diferită în cele două situaţii: „paradigme […] *ale* unei limbi”, respectiv „semnificat […] *al* unei limbi”. În traducerea supusă discuţiei, s-a optat pentru cea de-a doua variantă. Lăsăm la o parte faptul că noi am favoriza, mai degrabă, prima variantă, întrucât „semnificatul gramatical” este utilizat aici cu valoare generică pentru a designa «toate semnificatele gramaticale», pe când combinaţia „semnificatul gramatical *al* unei limbi” reduce posibilitatea interpretării pluralizante. Mai important este însuşi faptul că originalul *prezintă* ambivalenţa sintactică menţionată; traducerea ar trebui să ţintească înspre păstrarea ei ca atare. În română, acest deziderat este uşor realizabil: „[…] gramatica funcţională trebuie să stabilească paradigmele semnificatului gramatical ***dintr-o limbă*** dată”.

4.1.4. Ultimul exemplu priveşte o greşeală propriu-zisă de traducere, pe care traducătoarele ar fi putut-o evita dacă s-ar fi lăsat călăuzite de *sensul* argumentaţiei coşeriene, în locul unei simple echivalări secvenţiale şi adiţionări ulterioare a segmentelor de text. În discuţia despre straturile structurării gramaticale întâlnim următoarea frază:

„E adevărat că nivelele pe care le-am enumerat ca posibile se regăsesc în majoritatea limbilor. **Chiar şi nivelul propoziţiei** [sic!] **pare a fi empiric „universal”:** el este prezent, după cât se pare, în toate limbile cunoscute” (paragraful **5.2.3.**).

ORIGINALUL: „Il est vrai que les couches que nous avons énumérées comme possibles se retrouvent dans la plupart des langues. Et ***la couche du texte paraît même être empiriquement «universelle»:*** elle est présente, paraît-il, dans toutes les langues connues”.

Trecem peste confuzia dintre 'stratul propoziţiei' şi 'stratul textului' (fără îndoială, o scăpare inocentă). Ceea ce ne atrage atenţia este sintaxa enunţului subliniat. Prin plasarea adverbului de întărire „chiar şi” pe poziţia de atribut al substantivului „nivelul”, cititorul va înţelege că, *fireşte*, toate celelalte straturi sunt – cu atât mai mult – empiric universale (dacă „până şi” cel al „propoziţiei” este astfel!). Or, desigur, argumentul acestei secţiuni a studiului este tocmai că, dintre straturile de structurare gramaticală, doar două sunt raţional necesare, anume 'monemul' şi 'enunţul/propoziţia', iar celelalte patru sunt *posibile*[12]. Unele dintre cele posibile ar putea fi atestate drept *empiric generale*, însă doar în urma examinării descriptive a numeroase limbi – idealmente a *tuturor* limbilor

[12] 'Cuvânt', 'grup de cuvinte', 'clauzulă', 'text'.

cunoscute. În realitate, originalul potențează nu substantivul „stratul [textului]”, ci calitatea de generalitate empirică atribuită acestuia:

> „E adevărat că straturile pe care le-am enumerat ca posibile se regăsesc în majoritatea limbilor. ***Stratul textului pare a fi chiar empiric «universal»:*** el este prezent, s-ar părea, în toate limbile cunoscute”.

4.2. Nu stă în intenția noastră să operăm o analiză critică detaliată a acestei traduceri – sau a oricărei alte traduceri[13]. Considerăm că o asemenea întreprindere este prea puțin productivă şi ne interesează mai mult ca, prin raportare la imperfecțiuni şi probleme precum cele descrise anterior, să profilăm cum s-ar cuveni să fie *Traducerea* românească pe care *românul* Eugeniu Coşeriu o merită. Deținem şi un punct de reper pozitiv. Este vorba despre monumentalul proiect finalizat în cele 4 volume de *Opere lingvistice alese* (*Lingvistica în calitate de ştiință a omului,* Coseriu 1981–1983), publicate la editura Sanshūsha din Tokyo, grație eforturilor lui Kennosuke Ezawa[14]. Acesta rămâne ***cel mai ambițios proiect de traducere a operei coşeriene realizat pe plan mondial până la ora actuală***[15], model încă neegalat pentru întreprinderi de acest tip, prin seriozitatea, profesionalismul şi lipsa de compromisuri cu care a fost condus.

Caracteristicile modelului maximal reprezentat de volumele japoneze ne sugerează standardele pe care ar trebui să le atingă şi o serie cu volume de studii care ar fi publicată în limba română în anii următori[16]. Urmând argumentația din Tămâianu-Morita 2002 (p. 67-73), ne vom situa mental într-un moment temporal viitor, imaginând că dezideratele vor fi fost transpuse în fapt de *Versiunea românească – Proiect*, întocmai cum au fost ele împlinite de *Operele alese* din Japonia.

▪ Volumele sunt organizate tematic[17], acoperind, prin studii reprezentative, cele peste 5 decenii de creație coşeriană şi *întreaga* arie a *lingvisticii integrale* (lingvistica vorbirii în planul universal, lingvistica idiomatică, lingvistica textului), cu presupozițiile ei filosofice. Viziunea integralistă asupra limbajului şi a ştiințelor culturii devine, astfel, accesibilă cititorului de limbă română *în ansamblul ei şi în datele esențiale*.

---

[13] Observațiile de sub **4.1.** nu trebuie înțelese ca o negare globală a acceptabilității acestei versiuni. De asemenea, este departe de noi gândul de a nu recunoaşte şi existența unor versiuni româneşti admirabile.

[14] Volumele cuprind 30 de studii scrise între anii 1952 şi 1978, în versiunea japoneză realizată de o echipă de 15 traducători. Proiectul s-a desfăşurat între anii 1976 şi 1983, incluzând substanțiale întâlniri de lucru între autor, editor şi echipa de traducători, în toamna anului 1979.

[15] O realizare notabilă este şi primul volum al culegerii franceze *L'homme et son langage,* apărut cu 20 de ani mai târziu (Coseriu 2001), chiar dacă el nu egalează realizarea japoneză. În paranteză fie spus, ni se pare că alegerea titlului nu este ferită de riscul unor confuzii, întrucât corespunde unui volum coşerian deja clasic, *El hombre y su lenguaje* (1977), cu o altă alcătuire. De pildă, volumul 4 al *Operelor alese* în japoneză evită acest risc propunând titlul *Kotoba to ningen* (*Limbajul şi omul*).

[16] În absența unei versiuni publicate precum cea japoneză, s-ar putea obiecta că unele dintre standardele formulate aici sunt doar *ținte ideale*, aşadar din principiu *irealizabile*, ale traducerii.

[17] Această formulă este adoptată, de altfel, şi de editorii volumului francez.

▪ Se ține seama de *versiunile revizuite şi completate* ale fiecărui text coşerian, acolo unde acestea există, însă fără a trece sub tăcere prima apariție – fapt crucial din unghiul unei istorii corecte a ideilor lingvistice şi probator pentru desfăşurarea integralismului într-o continuitate fără fisură, de-a lungul a peste cinci decenii.

▪ Sunt luate în considerare originalele şi traducerile efectuate sau verificate de E. Coşeriu, corelate cu o *raportare critică la celelalte traduceri disponibile în limbi europene şi noneuropene*.

▪ Traducătorii sunt specialişti în subdomeniile în care se înscrie fiecare dintre studiile traduse, dar, în acelaşi timp, toți cunosc *ansamblul operei coşeriene*, gradul de comprehensiune fiind verificat constant prin dezbateri în cadrul echipei.

▪ S-a operat *unificarea terminologică* a versiunilor româneşti realizate după originale din limbi diferite (cel mai probabil, germană, spaniolă, italiană, franceză).

▪ Strategia şi soluțiile traducerii, precum şi explicitarea limitărilor (empirice) inevitabile în cadrul unei astfel de întreprinderi sunt cuprinse în aparatul critic al volumelor. Acesta conține, pentru fiecare concept tematizat, o definiție sintetică şi lista echivalentelor în toate limbile originalelor utilizate.

▪ Este inclus şi un studiu explicativ relativ extins, care orientează cititorul înspre sesizarea semnificației de profunzime a „revoluției integraliste" în ştiințele limbajului (precum Borcilă 1988, 1991, 2001a)[18].

▪ Deşi tirajul nu este neapărat foarte mare, volumele pot fi consultate cel puțin în bibliotecile universitare importante.

5. PROVOCĂRILE

După cum se ştie, la Universitatea „Babeş-Bolyai" s-a constituit, după 1989, singurul colectiv academic compact care, în jurul profesorului Mircea Borcilă, trudeşte pe tărâmul integralismului – azi, Catedra de lingvistică generală şi semiotică. Printre activitățile acesteia se numără traduceri, exegeze, studii privind receptarea integralismului în diferite orizonturi culturale, dezvoltări pe teme specifice[19], elaborarea unui *Dicționar conceptual al lingvisticii integrale* (1999–2002), organizarea unui program de masterat în *Studii integraliste*. Acestea, şi altele, sunt evidențiate în prezentări sintetice cum ar fi cele de la Borcilă 1996 şi 2001b. Ele se alătură, în calitate de singular efort concertat, preocupărilor individuale ale unor lingvişti de la Bucureşti, Timişoara, Iaşi, Chişinău, Sibiu ş.a.

Totuşi, suntem încă departe de comunicarea şi colaborarea de anvergură pe care le presupune constituirea unui *curent integralist* în lingvistica românească. Puțini sunt, mai ales, cercetătorii foarte tineri (masteranzi, doctoranzi, preparatori şi asistenți universitari) pregătiți să-şi asume o întreprindere care, pe lângă dificultatea sa intrinsecă, va trebui condusă exclusiv prin implicare personală, cu

---

[18] În versiunea japoneză, este vorba despre excepționalul studiu Ezawa 1983.

[19] Ex.: sursele fenomenologice ale integralismului, confruntări cu alte orientări (structuralismul saussurian şi postsaussurian, generativismul, cognitivismul), lexematică, tipologia generală a textelor, funcțiile textuale ale metaforei, posibile deschideri înspre elaborarea unei poetici pe baze integraliste ş.a.

prea puţină susţinere instituţională, întrucât nu se înscrie în linia lingvisticii *mainstream* contemporane.

La întrebarea dacă un proiect de valorizare globală precum cel schiţat aici este sau nu realizabil de către noi, cercetătorii români, nu întrezărim acum vreun răspuns convingător într-un sens sau în celălalt.

După cum afirmam în consideraţiile introductive, convingerea noastră este că integralismul nu are nevoie de rădăcini ferme pe sol românesc pentru a se afirma în orizont universal, mai devreme sau mai târziu, drept unică alternativă de reconstrucţie din temelii a ştiinţelor limbajului şi ale omului în general. *S-ar putea însă ca lingvistica românească să aibă absolută şi imediată nevoie de integralism* pentru a-şi reface identitatea şi unitatea conceptuală – pulverizate astăzi din cauza servilismului faţă de mode teoretice mai noi sau mai vechi.

BIBLIOGRAFIE

Ardeleanu & Moldoveanu (coord.) 2003 = Sanda-Maria Ardeleanu & Gheorghe Moldoveanu (coord.), *Limbaje şi comunicare* (Lucrările Colocviului Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului, Suceava, ediţia 2001), VI, partea I. *In honorem Eugen Coşeriu*, Suceava, Editura Universităţii Suceava, 2003.

Bojoga 1999 = Eugenia Bojoga, *Receptarea operei lingvistice a lui Eugeniu Coseriu în fosta U.R.S.S.*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai”, 1999.

Bojoga 2001 = Eugenia Bojoga, *Teoria semantică a lui E. Coşeriu în Spania*, în StUBB, XLVI, 2001, nr. 4, p. 47-68.

Bojoga 2002 = Eugenia Bojoga, *Valorizarea lexematicii în două contexte diferite: fosta U.R.S.S. şi Spania*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, 2002, p. 18-30.

Bojoga 2003 = Eugenia Bojoga, *La théorie d'Eugenio Coseriu et la linguistique soviétique*, în *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*. Supplemento di „Plurilinguismo. Contatti di lingue e culture”, nr. 10, Università degli Studi di Udine, Centro Internazionale sul Plurilinguismo, Udine, 2003, p. 9-30.

Borcilă 1988 = Mircea Borcilă, *Eugenio Coseriu şi orizonturile lingvisticii*, în „Echinox”, XX, 1988, nr. 5, p. 1, 4-5.

Borcilă 1991 = Mircea Borcilă, *Eugenio Coseriu and the Development of Linguistics*, în StUBB, XXXVI, 1991, nr. 3–4, p. 3-9.

Borcilă 1996 = Mircea Borcilă, *Sub semnul integralismului*, în „Echinox”, XXVIII, 1996, nr. 10–11–12, p. 2.

Borcilă 2001a = Mircea Borcilă, *Eugeniu Coşeriu şi bazele ştiinţelor culturii*, în „Academica”, XI, mai–iunie 2001, nr. 7–8 (127–128), p. 22-23.

Borcilă 2001b = Mircea Borcilă, *Început de drum în studiile integraliste*, în StUBB, XLVI, 2001, nr. 4, p. 3-14.

Borcilă 2002 = Mircea Borcilă, *Eugeniu Coşeriu, fondator al lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Chişinău, 2002, p. 31-39.

Borcilă, Bojoga (coord.), Lazăr, Tămâianu-Morita, Vâlcu, Zagaevschi 2002 = Mircea Borcilă (coord.), E. Bojoga, L. Lazăr, E. Tămâianu-Morita, C. Vâlcu, L. Zagaevschi. *Dicţionar conceptual al lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeş-Bolyai”, 2002.

Codoban 1988 = Aurel Codoban, *Eugenio Coseriu, un filosof al limbii pentru secolul XXI*, în „Echinox”, XX, 1988, nr. 5, p. 3.

Coseriu 1948 = Eugenio Coseriu, *La lingua di Ion Barbu (con alcune considerazioni sulla semantica delle lingue „imparate”)*, în „Atti del Sodalizio Glottologico Milanese”, I, 1948, p. 3-8.

Coseriu 1977 = Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Editura Gredos, 1977.
Coseriu 1978 = Eugenio Coseriu, *Gramática, semántica, universales. Estudios de lingüística funcional*, Madrid, Editura Gredos, 1978.
Coseriu 1980 = Eugenio Coseriu, *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Geschichte des Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa*, Tübingen, Günter Narr Verlag, 1980. Traducere în limba română de Andrei A. Avram: *Limba română în faţa Occidentului: de la Genebrardus la Hervás. Contribuţii la istoria cunoaşterii limbii române în Europa Occidentală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
Coseriu 1981–1983 = Eugenio Coseriu, *Ningen no gaku toshite no gengogaku. Coseriu gengogaku-senshū* (Lingvistica în calitate de ştiinţă a omului. E. Coseriu: Opere lingvistice alese), vol. 1-4, Tokyo, Editura Sanshūsha, 1981-1983.
Coseriu 1989 = Eugenio Coseriu, *Principes de syntaxe fonctionnelle*, în „Travaux de linguistique et de philologie", XXVII, Strasbourg-Nancy, 1989, p. 5-46. Traducere în limba română de E. Tămâianu: *Principii de sintaxă funcţională*, în „Dacoromania", serie nouă, I, 1994-1995, nr. 1-2, p. 29-68.
Coşeriu 1992 = Eugeniu Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în „Apostrof", nr. II (30), 1992, p. 11, 14.
Coşeriu 1994a = Eugeniu Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993)*. Supliment al ALIL, XXXIII, 1992–1993, seria A, Lingvistică, Iaşi, 1994.
Coşeriu 1994b = Eugeniu Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1994.
Coseriu 2001 = Eugenio Coseriu, *L'homme et son langage.* Textes réunis par H. Dupuy-Engelhardt, J.-P. Durafour et F. Rastier, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, Editura Peeters, 2001.
Coseriu 2001/2003 = Eugenio Coseriu, *Politici lingvistice*, în Ardeleanu & Moldoveanu (coord.) 2003, p. 59-70.
Coşeriu 2004 = Eugeniu Coşeriu, *Prelegeri şi seminarii la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu*. Texte consemnate, cuvânt înainte şi anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universităţii „Lucian Blaga", 2004.
Ezawa 1983 = Kennosuke Ezawa, *Coseriu gengogaku no tokushoku to igi ni tsuite* (Despre caracteristicile şi sensul lingvisticii coseriene). Studiu explicativ în Coseriu 1981-1983, vol. 4, 1983, p. 337-348.
Kabatek / Murguía 1997 = Johannes Kabatek / Adolfo Murguía, *„Die Sachen sagen, wie sie sind...". Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Günter Narr Verlag, 1997.
Oancea (coord.) 1996 = Ileana Oancea (coord.), *Din istoria ideilor lingvistice*, vol. I şi II, Timişoara, Tipografia Universităţii de Vest din Timişoara, 1996.
Tămâianu 2000 = Emma Tămâianu, *Eugenio Coseriu şi lingvistica japoneză. Schiţă pentru o evaluare globală*. Comunicare la Simpozionul Naţional al Fundaţiei Nipponica, Cluj-Napoca şi Bucureşti, 11 octombrie 2000.
Tămâianu 2001a = Emma Tămâianu, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.
Tămâianu-Morita 2001b = Emma Tămâianu-Morita, *Valorizarea integralismului în lingvistica japoneză. Câteva repere*, în StUBB, XLVI, 2001, nr. 4, p. 107-115.
Tămâianu-Morita 2002 = Emma Tămâianu-Morita, *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2002.
Tămâianu-Morita 2002–2003 = Emma Tămâianu-Morita, *Semnificaţia lingvisticii coşeriene în viziunea lui Takashi Kamei. După douăzeci de ani*, în „Dacoromania", serie nouă, VII–VIII, 2002–2003, p. 101-114.
Tămâianu-Morita 2003 = Emma Tămâianu-Morita, *Lingvistica integrală în Japonia. Un punct de vedere personal*, în Supliment „Contrafort", *Modelul Coşeriu*, X, nr. 10–11 (108–109), octombrie – noiembrie 2003, Chişinău, p. 40-41.

Universitatea „Babeş-Bolyai"
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31